

Милана М. Писарић, асистент
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
mpisaric@pf.uns.ac.rs

ПРЕТПОСТАВКЕ ЗА ОТКРИВАЊЕ ЕКОЛОШКОГ КРИМИНАЛИТЕТА¹

Сажетак: *Откривање и доказивање еколошког криминалитета захтева посебна, специјализована знања надлежних органа, а рад полиције на откривању и доказивању подразумева сарадњу са надлежним инспекцијским службама и другим органима. Од посебног значаја за откривање дела еколошког криминалитета је правовремено и правилно предузимање мера првог захвата, нарочито увиђаја, те изв. ситуационих и реконструктивних вештачења. Да би се пронашли одговори на злочина ишана криминалистике приликом вршења увиђаја, односно да би се уочили, фиксирани и обезбедили трагови и предметни кривичног дела, неопходно је ангажовање стручњака из адекватних области. Да би пронађени трагови и предметни могли да се користе у поступку, морају бити обрађени у складу са свим правилима криминалистике. Стога су правремене консултације између полиције, јавног тужиоца и форензичара од суштинског значаја за успешну истрагу и кривично гоњење.*

Кључне речи: *Еколошки криминалитет, откривање, доказивање, методика, увиђај,*

1. Увод

Појава еколошког криминалитета представља предмет истраживања више научних дисциплина из поља друштвено-хуманистичких наука – социологије, криминологије, науке о безбедности, кривичног права, те криминалистике. Стога постоји немали број дефиниција, које у ширем дру-

¹ Рад је резултат истраживања остварених на Пројекту „Биомедицина, заштита животне средине и право“ (бр.179079), а средства за његово остваривање су обезбеђена од стране Министарства просвете и науке Републике Србије.

штвеном контексту одређују овај појам. У криминолошком смислу, еколошки криминалитет се дефинише као сваки акт који је супротан еколошко-правној норми², из чега произлази да је суштина изложене дефиниције у постојању правом нормираних правила понашања у области заштите животне средине, која су опште обавезујућег карактера, унапред одређена и за чије кршење је прописана санкција. Но, заједничко разним схватањима јесте да се ради о штетним радњама којима се повређују, односно угрожавају одређени еко-медијуми. Еколошки криминалитет представља озбиљан међународни проблем, а манифестује се у разноврсним облицима, који нису ограничени на загађење ваздуха, воде и земљишта, нити на довођење дивљих биљних и животињских врста до истребљења, већ се односе и на радње које убрзавају климатске промене, драстично смањење залиха рибе, пустошење шума и слично, и уопште на уништавање суштинских природних ресурса. Облици еколошког криминалитета могу се условно поделити у две категорије:

1. Незаконит промет природних ресурса, који обухвата трговину угроженим биљним и животињским врстама, те експлоатацију и трговину минералним ресурсима; и

2. Незаконит промет опасних материја, која обухвата илегалну трговину супстанци које оштећују озонски омотач и одлагање и трговину отпадом³.

Постојање одређеног броја казних одредаба дифузно распоређених у различитим прописима не значи само по себи да је супротстављање еколошком криминалитету немогуће или неефикасно. Супротстављање озбиљном глобалном проблему какав је еколошки криминалитет и ефикасно спровођење еколошких прописа захтева укључивање што већег броја релевантних актера. Овакво приступ је последица схватања да се заштита животне средине, пре свега, остварује кроз систем превентивних и репресивних законом прописаних мера у области управног, грађанског, привредног и финансијског права, које у највећој мери спроводе инспекцијски органи. Кривично-правна заштита животне средине је крајња, али веома ефикасна и нужна опција, а ефикасно спровођење еколошкоправне регулативе је од виталног значаја за сузбијање и спречавање ове врсте криминалитета⁴.

² М. Костић, „Еколошки криминал и његово сузбијање“, Правни живот 10/2009, 175.

³ Conference of the Parties to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime (2010) Expert consultation on the use of the Convention for combating emerging forms of crime. Item 5 of the provisional agenda for the Fifth session. CTOC/COP/2010/3, http://www.unodc.org/documents/treaties/organized_crime/COP5/CTOC_COP_2010_1/CTOC_COP_2010_1_E.pdf

⁴ Више о томе вид. Т. Лукић, „Кривичноправна заштита животне средине“, Заштита природе 1-2/2009, 683-691.

2. Нужност сарадње између надлежних органа

Примена еколошких прописа је важан фактор заштите животне средине и смањења еколошке штете, а то се постиже радом надлежних органа. Улога полиције у заштити животне средине зависи од специфичних околности, али се полиција може сматрати потенцијално важним фактором контроле поштовања прописа из области заштите животне средине, јер је обично много већи број овлашћених службених лица запослених у полицији него инспектора заштите животне средине на одређеном простору. Међутим, полиција има бројне задатке у оквиру свог делокруга рада, у смислу превентивне и репресивне делатности у вези са криминалним радњама у једном друштву, а поштовање еколошких прописа не представља приоритет у раду полиције у начелу, док год се у том кршењу не стекну елементи радње кажњивог дела у складу са казним прописима једне земље⁵. Стога је ради успешности контроле над применом тих прописа неопходна сарадња државних органа са различитим надлежностима и делокругом рада на локалном, националном, регионалном и међународном нивоу.

Неспорно је да откривање, доказивање и суђење у случајевима кривичних дела против животне средине имају својих несумњивих специфичности у односу на друга кривична дела, које се огледају у природи самих кривичних дела, начину извршења радње (*modus operandi*) и карактеристикама извршилаца, но, ипак не постоји објективна потреба за модификацијом правила кривичне процедуре када су у питању ова кривична дела, јер су постојећа правила одговарајућа. Без обзира да ли се заступа став да постоји или не постоји евидентна потреба за специјализацијом органа кривичног поступка⁶, потребно је имати на уму методiku откривања, разјашњавања и доказивања кривичних дела еколошког криминалитета.

Специфичност сузбијања еколошког криминалитета је разноликост органа који су надлежни и компетентни за поступање у најранијој фази поступка, па је организација и међусобни односи органа који се баве откривањем и доказивањем кривичних дела одражава се на успешност борбе против еколошког криминалитета. Рад полиције на откривању и доказивању еколошког криминалитета подразумева њихову сарадњу са надлежним инспекцијским службама и другим органима, са вештацима, али исто тако и откривање, идентификовање и хватање осумњиченог лица⁷. Почетак међусобне сарадње полиције и тужилаштва, али и других надлежних органа у сваком конкрет-

⁵ Т. Лукић, М. Писарић, „Специјализација правосудних и других органа у борби против еколошког криминалитета“, Зборник Правног факултета у Новом Саду 4/2012, 231.

⁶ Лукић, Писарић, *op.cit.*, 219.

⁷ Вид. Т. Лукић, „Кривичноправна заштита животне средине“, Зборник Правног факултета у Новом Саду 2/2011, 289-308.

ном случају се везује, по правилу, за тренутак у коме постоји сазнање за извршено кривично дело и извесност о ком осумњиченом лицу се ради. Пре сазнања о кривичном делу и извршиоцу, могуће су консултације, али оне су ретке, јер јавни тужилац нема знања којима располаже полиција, нема тих вештина и у суштини, пре тог сазнања, јавни тужилац не може полицији ни сугерисати ни захтевати од ње, а ни помоћи јој у њеном раду.⁸ Сарадња међу надлежним органима се, по правилу, одвија двојачко - то је сарадња поводом конкретног случаја и сарадња која се односи уопште на правила поступања (тактику и технику) када су у питању уопште случајеви еколошког криминалитета, узимајући у обзир све карактеристике овог криминалитета.

Случај прекограничног еколошког криминалитета подразумева нелегалну активност у више од једне земље, што, међутим, може изгледати мање очигледно за органе надлежене за откривање таквих нелегалних активности у појединим земљама, односно сазнање о транснационалном карактеру конкретног случаја и о потреби обавештавања, размене информација и сарадње са надлежним органима друге државе може настати тек у току вођења кривичног поступка. Које су то информације које се могу размењивати и на који начин, зависи од правног оквира за сарадњу државних органа у кривичном стварима. У принципу, надлежни органи стичу сазања о криминалним активностима у оквиру транснационалног еколошког криминалитета или реактивно или проактивно. Реактивно детектовање подразумева да надлежни органи изворе сазнања о криминалној делатности добију из пријаве грађана или других надлежних органа у обављању послова из своје надлежности (нпр. од царинских органа) или држава А започне криминалистичку обраду/ покрене поступак у вези са кривичним делима против животне средине, па од државе Б путем затражи правну помоћ. Осим реактивног начина сазнања, надлежни органи могу детектовати појавне облике еколошког криминалитета проактивно. У таквим случајевима полиција активно трага за информацијама о еколошком криминалитету, у циљу покретања кривичног поступка. Најпре, полиција, често у сарадњи са другим државним органима, може прикупити информације путем контроле, на пример, комерцијалних возила, возова и бродова који транспортују отпад до одредишта у иностранству. Затим, постоји могућност коришћења полицијских сарадника из криминалних кругова који могу да обезбеде обавештајне податке о текућим криминалним активностима и о лицима која су укључена у реализацију истих. Један од могућих приступа је да се систематски прикупљају и анализирају информације о одређеном проблему о ком надлежни органи већ поседују одређена сазнања. Из свега наве-

⁸ D. Novosel, D. Dundović, „Suradnja državnog odvjetnika u predistražnom (pretkaznom) postupku“, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu broj 2/2006, 599.

деног, међутим, јасно је да активна и систематска размена информација о прекограничном организованом еколошком криминалу и даље насумична у најбољем случају, а међународне кривичне истраге су ретко резултат координираног напора од самог почетка⁹.

3. Значај мера првог захвата

Полиција као државни орган управе се бори против еколошког криминалитета превентивним и репресивним мерама и радњама и остварује сарадњу са инспекцијским службама и заводима, који вршећи надзор и контролу поштовања законских прописа, као и спроводећи мониторинг животне средине, по правилу, први наилазе на незаконитости које су обавезни да пријаве надлежним органима (да поднесу кривичне или прекршајне пријаве). Највећи број кривичних пријава за еколошка кривична дела поднет је на основу налаза и мишљења одговарајућих вештака, што ин-струменталним криминалистичко-техничким методама у доказивању еколошких кривичних дела даје посебан репресиван значај.¹⁰ Осим тога, извори сазнања за дела еколошког криминалитета представљају и средства јавног информисања, делатности инспекцијских служби и завода, оперативна активност полиције, као и пријаве грађана који живе на угроженим подручјима, док су самопријаве извршиоца ових кривичних дела реткост. При томе сазнања су веома специфична, јер ни сами грађани нису сигурни шта је узрок загађивања, да ли је то радња кривичног дела или последица свеопште индустријализације или пак део редовних природних процеса. Најчешће се пријава упућује полицији, инспекцијским службама, али и ту-жилаштву, па и другим ненадлежном органу.

Оперативна делатност полиције на разјашњавању и доказивању кривичних дела еколошког криминала почиње одмах од добијања прве информације. У том смислу се прикупљају релевантне индиције, те сачињавају реалне верзије догађаја које се проверавају кроз увиђајне радње, а касније кроз друге доказне радње. Оперативни рад полиције је посебно значајан када се ради о кривичним делима против животне средине. Он се састоји од низа поступака и активности које се предузимају на основу расположивих података и информација. У том смислу је од пресудног значаја планирање рада, прикупљање, обрада и анализа података који могу бити различите врсте, потребног степена поузданости и веродостојности, а у одређеним случајевима могу бити и одређеног степена тајности.

⁹ М. Писарић, „Сузбијање прекограничног еколошког криминалитета“, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду 2/2011, 431.

¹⁰ А. Љуштина, З. Чворовић, „Спречавање и сузбијање еколошког криминалитета применом криминалистичко-техничких метода“, Наука-безбедност-полиција 1/2003, 193.

По сазнању за извршено кривично дело је потребно је што пре извршити увиђај на лицу места, јер када се ради о кривичним делима против животне средине главни основ за даље поступање надлежних органа су узети узорци загађеног еко-медија са лица места. Увиђај је радња која се састоји у непосредном чулном опажању чињеница од стране органа поступка, а има за циљ да се утврде или разјасне чињенице релевантне за кривични поступак. Ради се о хитној радњи која не трпи одлагање, па уколико се не предузме одмах, односно у најкраћем могућем року по сазнању да је извршено кривично дело, неће моћи да се предузме или ће то бити знатно отежано. Врста метода криминалистичке технике која ће се применити у сваком поједином случају је различита јер је условљена конкретним чињеницама¹¹. Специфичност увиђаја огледа се у локалитетима која представљају лице места, а који су неретко велики и неприступачни простори, које је тешко практично и темељито обрадити, и предузети планиране мере и радње (вода, земља, под водом, ваздух и друго).

Прво и најзначајније питање које се мора разјаснити на увиђају јесте питање “Шта се догодило?” Одговор на ово питање траба да разјасни дилему да ли је у питању кривично дело или какав други догађај. Друго питање се односи на место догађаја, тј. локалитет, тј. место извршења кривичног дела. На увидјају се разјашњавају и друга релевантна објективна и субјективна криминалистичка питања (када, како, с киме, с чиме, зашто), а нарочито је у конкретном моменту потребно прецизно утврдити последице угрожавања и загађивања. Током спровођења увиђаја потребно је, дакле, одговорити на седам златних питања криминалистике, а како би се остварила сврха самог криминалистичког процеса, а то укључује развијање и тестирање хипотеза, те добијање одговора на сва питања која су неопходна како би се описала природа саме криминалне активности.¹² У том смислу значајно је коришћење криминалистичко-оперативног програма као ослонаца у сакупљању релевантних података. Програм, примера ради, садржи следећа питања:

1. Шта је предмет загађења: водена површина, атмосферски ваздух или земљишно тло?

2. У чему се конкретно изразило загађење: у повећању концентрације загађујућих материја у ваздуху, води или земљишту; у повећању (подизању) температуре воде, њеној замућености, присутности одређених мириса, промени укуса и боје, те губљењу и других својстава воде при њеном ко-

¹¹ Вид. Т. Бугарски, „Откривање и истраживање еколошког криминалитета“, Ревизија за криминологију и кривично право 1-2/2012, 219-234.

¹² Ž. Brincka, S. Raguž, „Procijena kao stadij obavještajnog procesa“, *Policija i sigurnost* 1/2010, 47-48.

ришћењу, у појављивању непријатног мириса у ваздуху, промени састава земљишта и појави одређених страних супстанци у земљишту; у избацивању штетних супстанци за које није установљена максимална дозвољена концентрација у води, земљишту или ваздуху; у испуштању отпадних вода у водене објекте; у испуштању отпадних вода, које садрже радиоактивне супстанце, у вештачке канале и језера, рибогоишта или станишта водених птица, те у потоке и друге водене објекте из којих вода може доспети у та вештачка језера; у испуштању штетних материја у ваздух; у одлагању отпадних материја (најчешће у чврстом стању) на земљишно тло.

3. Какве су друге штетне последице загађења: обољења или помор људи, рибе, рибље икре, домаћих животиња, дрвећа, воћака, угрожавање усева и слично.

4. Који су услови допринели обољењу или уништењу људи, рибе, домаћих животиња, воћака, угрожавању усева и других штетних последица; постоји ли узрочно-последична веза између загађења ваздуха, воде или земљишта и наступајућих штетних последица;

5. Где, на којој територији, акваторији или ваздушном простору су наступиле штетне последице услед бачених или испуштених штетних супстанци у водене објекте, на земљишно тло или у атмосферу (загађење, обољења људи или помор рибе, домаћих животиња, дрвећа, воћка, угрожавање усева и друго)?

6. Када је дошло до загађења воде, ваздуха или земљишта и када су наступиле друге штетне последице?

7. Који је пут доласка штетне супстанце (супстанци) до места где је наступило загађење и друге штетне последице?

8. Где се налази извор загађења?

9. Шта се јавља као извор загађења?

10. Када је наступило и колико дуго је трајало загађење воде, ваздуха или земљишта?

11. Које околности су погодиле извршењу еколошког деликта?

12. Који су технички услови довели до испуштања загађујућих супстанци у воду, ваздух или земљиште?

13. Које норме заштите животне средине нису поштоване и да ли су нарушена правила пословања, производње?

14. Који је начин извршења деликта, које противправне активности су биле извршене, који законски пропис није био поштован?

15. Ко је одговоран за загађење воде, ваздуха или земљишта и наступање других штетних последица?

16. Када се приступило кршењу прописа (чињење) или када се није поступало по прописима када је то законски очекивано и прописано (нечињење)?

17. Постоје ли узрочне везе између постојећих активности или неактивности (уздржавања од активности) са загађењем воденог објекта, ваздуха, загађењем земљишта и другим штетним последицама?

18. Који су мотиви, циљеви, противправне, штетне активности или неактивности, окривљеног лица или више лица?

19. Који је карактер и обим користи добијене тим деликтом?

20. Које су олакшавајуће, а које отежавајуће околности за учиниоца еколошког деликта? Које су друге околности које карактеришу његову личност?

21. Која је форма и степен кривице субјекта еколошког деликта (уколико се ради о више лица утврдити одговорност сваког појединачно)?

22. Који је вид еколошког деликта извршен (кривично дело, привредни преступ, прекршај)?¹³

Да би се пронашли одговори на наведена питања, неопходно је ангажовање стручњака из адекватних области и предузети тзв. ситуациона и реконструктивна вештачења. Наиме, благовременим изласком на лице места догађаја предузимају се увиђајне мере и радње које имају задатак да се пронађу, фиксирају и обезбеде трагови и предмети кривичног дела. Да би пронађени трагови и предмет, могли даље да се користе у поступку, морају бити обрађени у складу са свим правилима криминалистике и због тога то морају да раде лица која су посебно обучена.

4. Неопходност ангажовања стручног лица

Проблеми са којима се сусрећа полиција приликом истраживања еколошког криминалитета захтевају ангажовање лица са специјализованим техничким знањем и вештинама и одговарајући процедурални оквир. Увиђај врши орган поступка који управља активностима лицу места које фактички спроводе стручна лица форензичке, саобраћајне, медицинске или друге струке, у зависности од конкретне потребе и самог кривичног дела. У вези са мерама првог захвата, у полицији би се могао као проблем појавити несхватања тежине и сложености ових деликата, као и непостојања или недовољног броја кадра са адекватних специјалистичким знањима. Због тога је неопходно да се одмах ангажују стручњаци из других области који ће заједно са полицијом и тужиоцем учествовати у радњама увиђаја, али је потребно и да орган поступка располаже потребним знањем из криминалистике које ће му омогућити да управља радом стручних лица и да би могао да постави потребне захтеве у вези са увиђајем.

¹³А. Љуштина, „Расветљавање еколошких деликата - општи криминалистичко-оперативни програм“, Наука, безбедност, полиција 3/2007, 87.

Комплексност прикупљања и презентовања доказа на суду учиниће у великом броју случајева нужним присуство стручних лица, чији задатак се састоји у томе да органу поступка пружи објашњења. У Законнику о кривичном поступку¹⁴ се *стручно лице* помиње у неколико одредаба. Приликом предузимања увиђаја орган поступка, по правилу, тражи помоћ стручног лица форензичке струке, које, по потреби, предузима и проналази, обезбеђује или описује трагове, врши потребна мерења и снимања, сачињава скице, узима потребне узорке ради анализе или прикупља друге податке (члан 133. став 2). Такође, у члану 148. став 1. је предвиђено да орган поступка пре одузимања предмета, по потреби у присуству стручног лица прегледати предмете. Лица која присуствују доказним радњама могу предложити јавном тужиоцу да ради разјашњења ствари постави одређена питања осумњиченом, сведоку или вештаку, а по дозволи јавног тужиоца могу постављати питања и непосредно. Ова лица имају право да захтевају да се у записник унесу и њихове примедбе у погледу предузимања појединих радњи, а могу и предлагати прикупљање појединих доказа (члан 300. став 8). Осим тога, Законик предвиђа да уколико је то потребно ради разјашњења појединих техничких или других стручних питања која се постављају у вези са прибављеним доказима или приликом саслушања осумњиченог или предузимања других доказних радњи, јавни тужилац може затражити од стручног лица одговарајуће струке да му о тим питањима да потребна објашњења. Ако су приликом давања објашњења присутни осумњичени или бранилац, они могу тражити да то лице пружи ближа објашњења. У случају потребе, јавни тужилац може тражити објашњења и од одговарајуће стручне установе (члан 300. став 9). Такође, не постоји сметња да стручно лице буде позвано да у својству сведока да у исказу пренесе сазнања или опажања у вези са предметом сведочења (осим уколико би својим исказом повредило дужност чувања тајног податка, док надлежни орган, односно лице органа јавне власти не опозове тајност податка или га не ослободи те дужности у смислу члана 93. став 1. тачка 1).

Када полиција или јавни тужилац процене да је у току увиђаја потребно присуство специјалисте, кључно питање у избору тог лица је да ли поседује потребна знање или искуства да да своје мишљење о одређеним питањима, а уз ово треба указати на то да непоседовање минималних знања у одређеној, лицу који одређује ког стручњака је потребно ангажовати у конкретном случају, може отежати процену да ли су знања одговарајућа и довољна за конкретан случај. Приликом избора „спољног консултанта“ - форензичара, нарочито у компликованим случајевима када је потребно

¹⁴ Законик о кривичном поступку („Сл. гласник РС“, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014).

уже специјализовано техничко знање, потребно је водити рачуна да ли лице поседује одговарајуће: *техничко знање* (вештине, односно компетентност да обавља одређене послове, а обухвата следеће: релевантну квалификованост, вештине за обављање одређеног посла, специфична знања које лице поседује, да ли се вештина заснива на техничким квалификацијама или на временском искуству (или комбинацији оба); *искуство* (врста послова у којима је стечено искуство, број и врста случајева у којим је био ангажован, временски период у ком се лице бави овим активностима, да ли постоји доказ о поседовању искуства); *познавање процеса* (нарочито них који уређују предистражни поступак и истрагу, нарочито да би био свестан потребе поверљивости истраге и разликовање између информација, индиција и доказа, те поступак пред судом, улози и одговорностима у кривичном поступку); *одговарајуће комуникационе вештине* (да уме да објасни јасним и разумљивим терминима природу специјалности, методе тумачења, слабости и предности одређених доказа и да да алтернативно објашњење).

5. Закључак

Откривање и доказивање еколошког криминалитета захтева посебна, специјализована знања надлежних органа, али и поседовање адекватне опреме, а рад полиције на откривању и доказивању подразумева њихову сарадњу са надлежним инспекцијским службама и другим органима. Од посебног значаја за откривање дела еколошког криминалитета је правовремено и правилно предузимање мера првог захвата, нарочито увиђаја. Да би се пронашли одговори на златна питања криминалистике приликом вршења увиђаја, односно да би се уочили, фиксирани и обезбедили трагови и предмети кривичног дела, неопходно је ангажовање стручњака из адекватних области, а да би пронађени трагови и предмети могли да се користе у кривичном поступку, морају бити обрађени у складу са свим правилима криминалистике. Стога су правовремене консултације између полиције, јавног тужиоца и форензичара од суштинског значаја за успешну истрагу и кривично гоњење, како у погледу тога да полиција и тужиоци треба да дају јасне инструкције, тако и да упознају стручно лице са потребним детаљима.

*Milana M. Pisarić, Assistant
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad*

Requirements for Detection of Environmental Crime

Abstract: *Detection and identification of ecological crimes requires specific, specialized knowledge of the competent authorities and the work of the police in detecting and proving involves cooperation with the competent inspection services and other organs. Of particular significance in detecting offenses of ecological criminal is timely and properly taking first operation, in particular crime scene investigation and situational and reconstructive expertise. In order to find answers to the forensic issues when conducting investigation, and to identify, fix and secure traces and objects of the offense, it is necessary to engage experts in the appropriate field. In order found traces and objects to may be used in the criminal proceedings, they need to be processed in accordance with all the rules of criminalistics. Therefore, timely consultation between the police, the public prosecutor and the forensics are essential for the successful investigation and prosecution.*

Key words: *Environmental crime, detection, proving, crime scene investigation*

Датум пријема рада: 16.09.2015.